

بررسی تأثیر کرونا بر حق دسترسی به عدالت؛ مطالعه موردی تطبیقی

فاطمه اصحابی^۱

چکیده

حق دسترسی به عدالت، از حقوق بنیادین و به نوعی، ابزاری لازم برای حمایت از دیگر حقوق است. شرایط ناشی از بحران بی‌سابقه کووید ۱۹، مجموعه‌ای از محدودیت‌ها را بر حقوق مردم از جمله حق دسترسی آزاد و عادلانه به عدالت تحمیل کرده است. این پژوهش با هدف بررسی صیانت از این حق بشری، با دقت در نظام‌های حقوقی دیگر به روش توصیفی و تحلیلی و با گردآوری منابع به صورت کتاب‌خانه‌ای در مقام پاسخ به این پرسش است که نظام‌های مختلف حقوقی چه رویکردی را در صیانت از این حق در محاکم مختلف در پیش گرفته‌اند.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در نظام‌های حقوقی مورد بحث، حسب مورد، این حق بدون توجه به شرایط بحرانی کرونا به صورت کامل اعمال شده و در برخی نظام‌ها این حق محدود گشته یا در برخی نظام‌های حقوقی به طور موقت تعلیق گردیده است. با این حال، به طور کلی، نقض نشده و با وضع قوانین و مقررات و صدور دستورالعمل‌ها با اتکا به فناوری‌های نوین به صورت مجازی صیانت شده است. در نظام‌های حقوقی که استماع دعاوی به صورت حضوری به دلیل ماهیت دعاوی فوریت داشت، اعمال حق دسترسی به عدالت با رعایت حفظ ایمنی و سلامت افراد به عنوان اولویت اصلی صورت می‌پذیرفت.

کلیدواژه‌ها: دادرسی الکترونیکی، دادگاه، حق دسترسی به عدالت، کرونا.

مقدمه

حق بر دادخواهی، حق دسترسی افراد به مراجع قضایی یا در صورت لزوم به مراجع اداری و صنفی در مواقع نقض حقوق و آزادی هاست. اعمال و اجرای حق دادخواهی مستلزم دسترسی به دادگستری است. به میزانی که این نظام دادرسی کارآمد، اثربخش و قابل دسترس باشد، به همان میزان، اعمال حق دادخواهی کامل تر خواهد بود.^۱ اسناد بین‌المللی بسیاری بر تأمین حق دسترسی به عدالت تأکید کرده‌اند. در صدر همه این اسناد، اعلامیه جهانی حقوق بشر قرار دارد که با هدف اعطای حق دسترسی به عدالت از طریق دادرسی عادلانه، مقررات خاصی را در خود گنجانده است. ماده ۸ اعلامیه مقرر می‌دارد: «هر انسانی، سزاوار و محق به دسترسی مؤثر به مراجع دادرسی از طریق محاکم ذی صلاح ملی در برابر نقض حقوق اولیه‌ای است که قوانین اساسی یا قوانین عادی برای او برشمرده است». ماده ۱۰ اعلامیه بیان می‌دارد: «هر انسانی، سزاوار و محق به دسترسی کامل و برابر به دادرسی آشکار و عادلانه توسط دادگاهی بی‌طرف و مستقل است تا در برابر هر گونه اتهام جزایی علیه وی به حقوق و تکالیف وی رسیدگی کند».

ظهور پدیده جدید ویروس کرونا، حق دسترسی به عدالت را همانند بسیاری از حقوق، در نظام‌های حقوقی، دست خوش تحولاتی کرده است. اهمیت و ضرورت تبیین این مسئله از این منظر قابل توجه است که دسترسی آزاد، عادلانه و بدون محدودیت به عدالت، وجهی جدایی‌ناپذیر از نظام حقوقی سالم و مؤثر است که تعهد به حاکمیت قانون را به طور مؤثری متجلی می‌سازد.

این مقاله با هدف مطالعه کیفیت صیانت از این حق بشری با مذاقه در رویه برخی نظام‌های حقوقی درصدد است به این پرسش پاسخ دهد که در نظام‌های حقوقی مختلف، چه رویکردی برای پاسداری از این حق در پیش گرفته است؟ به عنوان فرضیه می‌توان بیان داشت این حق مهم نقض نشده، اگرچه در برخی نظام‌ها محدود شده یا به طور موقت، تعلیق گردیده است.

بنا بر بررسی‌های صورت‌گرفته در پژوهش‌های موجود، مسئله حق دسترسی به عدالت در بحران کرونا در قالب پژوهش مطالعه نشده است. پرداختن به این موضوع بدیع است و این پژوهش می‌کوشد این موضوع را در دو مبحث دعاوی حقوقی و کیفری و دعاوی اداری بررسی کند.

---

۱. شهپازی نیا، مرتضی و دیگران، «ارزیابی دسترسی به دادگستری در نظام دادرسی مدنی ایران»، فصل‌نامه مطالعات حقوق خصوصی، دوره چهل و نهم، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۸، ص ۲۶۴.

گفتار اول. حق دسترسی به عدالت

حق دسترسی عادلانه و بدون محدودیت به عدالت در اصل عدالت طبیعی گنجانده شده است. اگر غایت عدالت، عدالت و روح عدالت، انصاف است، هر یک از طرفین دعوا باید فرصت برابر داشته باشد تا شواهد و مدارک خود را بدون محدودیت و به طور عادلانه در مقابل دادگاه ارائه کند. هیچ جامعه متمدنی نمی‌تواند حق دسترسی به عدالت را انکار کند؛ زیرا یکی از حقوق بنیادین است که با هیچ نوع مداخله یا ایجاد مانعی قابل انکار یا تضعیف نیست. دسترسی آزاد، عادلانه و بدون محدودیت به عدالت، وجهی جدایی‌ناپذیر از نظام حقوقی سالم و مؤثر است که تعهد به حاکمیت قانون را بیش‌تر نشان می‌دهد و اساساً هدف ضروری حاکمیت قانون، دستیابی به عدالت است. در این زمینه، اصطلاح قدیمی لاتین وجود دارد که بیان می‌دارد: «هر جا که حق وجود دارد، طریقه جبران خسارت هم وجود دارد»؛^۱ به این معنا که اگر حقی تضییع شده باشد، صاحب حق می‌تواند جبران خسارت آن را بخواهد. مفهوم «دسترسی به عدالت» که در قانون اساسی همه جوامع مبتنی بر دموکراسی در جهان پیش‌بینی شده است، در ماده ۳۹ منشور کبیر یا مگنا کارتا^۲ ریشه دارد که مقرر داشته است: «هیچ انسان آزادی را نباید دستگیر یا زندانی کرد یا مانع آزادی او شد یا غیر قانونی دانست یا تبعید کرد، مگر به قضاوت قانونی همتایانش یا به حکم قانون کشور».

هیچ مقام یا شخص نمی‌تواند دسترسی به عدالت را مخدوش کند. فقط دادگاه حقوقی می‌تواند آن را در چارچوب مؤلفه‌های قانونی کنترل کند. اگر در دسترسی به عدالت، هر گونه محدودیتی خودسرانه برای فردی اعمال شود، برابری، ارزش واقعی خود را از دست خواهد داد.^۳

جلسات دادرسی شفاهی که در اصطلاح حقوقی، دادرسی اختصاری خوانده می‌شود، جایگاه اصلی را در جریان قضاوت اختصاص می‌دهد. این شیوه از دادرسی شامل جلسه پرسش و پاسخ بین قضات و طرفین دعواست؛ قضات از طرفین دعوا سؤال می‌کنند و طرفین دعوا نیز فرصت ارائه استدلال‌های

1. Ubi jus ibi remedium

2. Magna Cart

3. Gupta, op.cit., p.157

خود را دارند.^۱ شیوع کرونا، این نوع از دادرسی را تحت الشعاع قرار داد و تبادل لوایح به صورت غیر حضوری و دادرسی مجازی را جای‌گزین آن ساخت.

در یک تعریف ساده و کاربردی می‌توان گفت در دادرسی مجازی به حضور فیزیکی همه طرفین دعوا در یک مکان و یک زمان نیازی نیست.^۲ از معایب این نوع دادرسی آن است که صرف تبادل لوایح به صورت غیر حضوری و محرومیت از حضور در جلسه دادگاه نمی‌تواند به میزان دادرسی‌های شفاهی، تضمین‌کننده حقوق طرفین دعوا باشد و اصول دادرسی و شفافیت را به چالش می‌کشد. استفاده از الزامات دادرسی الکترونیکی به صورت ویدئوکنفرانس می‌تواند این نقیصه را تا حدی جبران کند، اما استفاده از آن‌ها با چالش‌هایی روبه‌روست، مانند: دست‌کاری و نفوذ در کاربرد آن،^۳ نبود تماس چهره به چهره که منجر به نبود تشخیص علایم غیر کلامی مانند زبان بدن و ظاهر چهره به ویژه در پرونده‌های خانواده می‌شود که عواطف و احساسات در آن دخیل است. چالش دیگر به شناسایی طرفین دعوا مربوط است و هنگام استفاده از رایانامه، اطمینان از دریافت اسناد توسط شخص طرف دعوا هم چالش به شمار می‌آید. چالش دیگر به کسانی مربوط است که از اینترنت یا داشتن حداقل مهارت در استفاده از فناوری نوین محرومند یا دسترسی محدودی دارند. نبود شبکه آفلاین هم چالشی برای دسترسی به عدالت در موارد خاص است.

دادرسی الکترونیکی ابتدا به صورت سی‌دی‌رام^۴ یا آنلاین برگزار می‌شد و به ارائه اسناد به شکل الکترونیکی محدود بود،^۵ اما هم‌اکنون از نظر تکنولوژیکی، در مراحل پیش از دادرسی، دادرسی نخستین و نیز رسیدگی در دادگاه تجدیدنظر کاربرد دارد.^۶ با این حال، توجه به این نکته ضروری است

1. Jay N. Krehbiel, **The Politics of Judicial Procedures: A Strategic Theory of Public Oral Hearings**, Department of Political Science, Washington University in St. August 26, 2013, p. 5

2. Lee Seio Kin & Yeong Zee Kin, **Internatinal Conferanance on Electronical Litigation**, Singapore, Academy of Law, p. 60

3. Fillia Makedon, Samuel A. Rebelsky, **Electronic Multimedia Publishing: Enabling Technologies and Authoring Issues**, Springer Science & Business Media, 1998, p. 84

4. CD- ROM

5. Fillia Makedon, Samuel A. Rebelsky, op. cit, p. 90

6. Lee Seio Kin & Yeong Zee Kin, p. 61

که استفاده از ابزار ویدئوکنفرانس به عنوان جای‌گزینی برای سیستم سنتی اجرای عدالت در دادرسی‌ها بر این فرض استوار است که همه افراد به اینترنت و دانش فنی استفاده از آن دسترسی دارند. دادگاه در پرونده‌ای^۱ در هند، چهار وجه اصلی را ذکر کرد که از عناصر اساسی دسترسی به عدالت محسوب می‌شوند:

۱. دولت باید یک سازوکار قضاوت مؤثر فراهم کند

یکی از الزامات اساسی این مؤلفه آن است که سازوکار ارائه‌شده برای قضاوت باید به گونه‌ای باشد که بتواند شکایت افراد را به شیوه‌ای مؤثر استماع کند. سازوکار دادرسی در رویکرد خود باید عادلانه، منصفانه و عینی باشد. با بحران کرونا، تغییر رویکرد دادگاه‌ها از دادرسی‌های حضوری به الکترونیکی رایج شد. با استفاده از ابزار ویدئوکنفرانس، طرفین دعوا در جلسات دادگاه، ادعاها و دفاعیات خود را از طریق جلسات آنلاین به اشتراک می‌گذارند. این امر ممکن است حریم خصوصی طرفین را نقض کند، به این صورت که با هک کردن باعث نفوذ غیر قانونی افرادی غیر از طرفین دعوا و دادگاه شود. هم‌چنین بعضی افراد استفاده‌کننده از این ابزار در دادگستری نیز به طور دقیق با تکنیک‌های خاص تماس ویدئویی آنلاین آشنا نیستند. بنابراین، کارآمدی دادرسی با استفاده از ابزار الکترونیکی زیر سؤال می‌رود.

۲. سازوکار ارائه‌شده باید به طور معقول قابل دسترس باشد

با همه‌گیری کرونا، استفاده از کنفرانس ویدئویی برای رسیدگی به پرونده‌ها در دادگاه‌ها رایج شد. استفاده از اینترنت و روش‌های فناوری نوین برای کشوری که در آن، داشتن تلفن همراه، کالای لوکس تلقی می‌شود، راه حلی مناسب نیست. برای مثال، روستاها و شهرک‌های زیادی در هند وجود دارند که اتصال اینترنتی در آن‌ها وجود ندارد و در نتیجه، حق دسترسی به عدالت با مشکل روبه‌روست.

۳. فرآیند دادرسی باید از سرعت متناسب برخوردار باشد

چون عدالت به تأخیر افتاده، عدالت انکار شده است، اگر عملکرد دادگاه‌ها در استفاده از ابزارهای الکترونیکی از جمله ویدئوکنفرانس با سرعت متناسبی همراه نباشد، عدالت مخدوش می‌شود.

1. Anita Kushwaha v. Pushap Sadan

هم چنین اگر در زمان بحران، دادرسی‌ها به مواردی محدود شود که قضات آن را مهم تشخیص داده‌اند، باز هم عدالت مخدوش می‌گردد.

۴. دسترسی اصحاب دعوا به فرآیند قضاوت باید مقرون به صرفه باشد

اگر سازوکار دسترسی به عدالت از نظر اقتصادی برای طرفین دعوا مقرون به صرفه نباشد، دسترسی به عدالت صرفاً به حضور فیزیکی در دادگاه‌ها محدود می‌شود. استفاده از تماس ویدئویی به عنوان روشی از استماع دعوا در دادگاه نباید به آن دسته از افراد جامعه محدود شود که از منابع اقتصادی کافی برای دسترسی به اینترنت برخوردارند. برای اطمینان‌یابی از دسترسی به عدالت در طول بحران کرونا بایستی اقدامات عملی در پیش گرفت تا عدالت برای تک‌تک افراد متعلق به هر پیشینه اقتصادی تضمین شود.

بنابراین، سازوکارها و ساختارهای مناسبی باید در پیش گرفت تا دسترسی به عدالت به صورت منصفانه برای کاهش تنش و اختلافات صیانت گردد. عدالت نباید قربانی همه‌گیری کرونا شود. البته هر اقدامی که بر اساس الزامات قانونی اجرا می‌شود، باید از اصول قانون اساسی پیروی کند.

گفتار دوم. دسترسی به محاکم در بحران کرونا

همه‌گیری بیماری کووید ۱۹، کیفیت دسترسی به دادگاه‌ها و تضمین حق دادخواهی افراد را دچار تغییراتی چشم‌گیر کرد. نظام‌های حقوقی، سازوکارهای متعددی برای تأمین عدالت در این دوره انجام دادند که گزیده‌ای از عملکرد برخی کشورها را بررسی می‌کنیم.

بند اول. حق دسترسی به محاکم حقوقی و کیفری

دیوان عالی ایالات متحده آمریکا به عنوان عالی‌ترین مرجع قضایی در آمریکا، همه دادرسی‌های شفاهی را که در ماه مارس ۲۰۲۰ تعیین وقت شده بود، به تعویق انداخت. چنین تعویقی در ایالات متحده بی‌سابقه نبود؛ چون در زمان بیماری همه‌گیر آنفلوانزا در سال ۱۹۱۸ نیز چنین اتفاقی افتاد. به هر ترتیب، در این دوره، دادگاه‌ها به روی عموم مردم بسته شد و حق دسترسی فیزیکی به دادگستری‌ها به موارد الزام به حضور محدود گردید. قابلیت‌های ویدئوکنفرانس از طریق برنامه

اسکایپ^۱ یا برنامه‌های شنیداری، جای‌گزین دادرسی‌های حضوری و استماع شفاهی دعاوی گشت. البته اولین استماع دعوا به صورت شفاهی از طریق تلفن در ماه می ۲۰۲۰ اتفاق افتاد.^۲ بخش ورشکستگی دادگاه‌های فدرال از چندین فناوری کنفرانس صوتی و تصویری برای استماع استدلال‌های شفاهی در جلسات دادرسی و اعمال مجازات‌ها در برابر جرم و تخلف استفاده می‌کرد.

بسیاری از ابزارهای استماع دعوا که دستگاه قضایی استفاده کرد، شامل تلفن، ویدئوکنفرانس،^۳ تماس از طریق اسکایپ در دعاوی تجاری و سیسکو^۴ و زوم^۵ بود. دادگاه استیناف نیز با توجه به وضعیت اضطراری که اعلام شد، از ۱۷ مارس ۲۰۲۰، همه دادرسی‌های حضوری را به حالت تعلیق درآورد. به طور کلی، جلسات دادرسی که به صورت حضوری تعیین وقت شده بود، با تشخیص قضات به تعویق افتاد یا از طریق ارتباط تلفنی استماع شدند یا بدون استماع دفاعیات طرفین درباره آن‌ها تصمیم‌گیری شد و مستندات پرونده‌ها صرفاً به صورت الکترونیکی به دادگاه ارائه گردید.^۶

استفاده از فناوری ارتباطات از راه دور، جای‌گزینی مطلوب برای تعامل فیزیکی نیست، اما ابزارهایی نجات‌بخش هستند و در حال حاضر، راه اطمینان‌یابی از ادامه دادرسی ایمن در دعاوی است و به دادگاه‌ها اجازه می‌دهد تا ثبات را در زمان بی‌ثباتی حفظ کنند.^۷ گفتنی است جلسات دادرسی مجازی فقط تا آن جا جایز است که برابری طرفین دعوا تضمین شود و نیز در صورتی که حضور شخصی طرفین دعوا لازم نباشد.^۸

1. Skype

2. Covid-19 – Impact on courts and arbitration Clyde & Co LLP, 22 March 2020, available At www.lexology.com/library/detail.aspx?g=21280ae1-a699-4a87-bbc4-f8650748faf7

3. AT&T

4. Cisco Jober

5. Zoom

6. Samek law firm, COVID-19 – LITIGATING IN THE “NEW NORMAL” ENVIRONMENT, available at samek-law.com/covid-19/

7. Courts Deliver Justice Virtually Amid Coronavirus Outbreak, available www.uscourts.gov/news/2020/04/08/courts-deliver-justice-virtually-amid-coronavirus-outbreak, Published on April 8, 2020

8. Olivier Attias and Flore Mahieu, The Impact Of Covid-19 On U.S. Litigation, 21 May 2020, available at: www.

با شیوع ویروس کرونا در انگلیس و ولز، فعالیت بیش از نیمی از دادگاه‌ها به حالت تعلیق درآمد. از ۳۰ مارس ۲۰۲۰، بخش خدمات دادگاه^۱ (بخش اجرایی وزارت دادگستری)، کار همه دادگاه‌ها را در ۱۵۷ ساختمان یعنی ۴۲ درصد از کل دادگاه‌ها ادغام کرد.^۲

دیوان عالی کشور انگلیس از زمان بسته شدن در ۲۰ مارس ۲۰۲۰ به صورت دورکاری فعالیت داشت. در ۲۴ مارس، دیوان عالی کشور، اولین بار با استماع دعوا به طور غیر حضوری، حکم صادر کرد. در دادگاه‌هایی که به مسائل فوری و با اولویت بیش‌تری رسیدگی می‌کردند، دادرسی‌ها به صورت حضوری انجام شد و امکان حضور رسانه‌ها و مردم در جلسات دادرسی به صورت علنی برقرار بود. هم‌چنین جلسات دادرسی در دادگاه‌هایی که تعطیل نشدند و از طرف دیگر، حضور فیزیکی افراد ضروری بود و استفاده از فناوری ارتباطات از راه دور ممکن نبود، به صورت حضوری ادامه یافت. در دیگر موارد، برگزاری جلسات دادگاه‌ها با استفاده از فناوری ارتباطات از راه دور در حال انجام بود، اما در دعوای مدنی، خانوادگی و تصمیم‌گیری در امور فوری به اختیار مقام قضایی بود. در دادگاه‌های عالی و دادگاه‌های تجدید نظر، دادرسی‌ها با استفاده از ارتباطات از راه دور برگزار شدند. در تاریخ ۱ ژوئیه ۲۰۲۰، استفاده از پلت فرم ویدئویی ابری^۳ که پیش از این در دادگاه‌های شاهی و بخش به کار رفته بود، در دادگاه‌های حقوقی تمدید شد.^۴

پیش‌فرض دادگاه‌ها در استماع دعوای طبق توصیه رییس کل دادگستری، استفاده از ابزار شنیداری و ویدئویی و از طریق برنامه اسکایپ بود. البته قاضی، اختیار انتخاب شیوه برگزاری جلسه دادرسی را داشت.^۵ برگزاری جلسات دادرسی به شیوه حضوری برای اصحاب دعوا یا نمایندگان آن‌ها به دو

---

mondaq.com/france/operational-impacts-and-strategy/938378/the-impact-of-covid-19-on-us-litigation

1. Her Majesty's Courts and Tribunals Service

2. David Williams, Litigation in the time of a pandemic COVID-19, 20 July 2020, available at: www.dacbeachcroft.com/en/es/articles/2020/march/covid-19-litigation-in-the-time-of-a-pandemic-latest-updates/

3. Platform Video Cloud

4. HM Courts & Tribunals Service and Ministry of Justice, Coronavirus (COVID-19): courts and tribunals planning and preparation, 13 March 2020, Last updated 22 May 2020, available at: www.gov.uk/guidance/coronavirus-covid-19-courts-and-tribunals-planning-and-preparation#history

5. DACBeachcroft (A leading international law business), COVID-19: Litigation in the time of a pandemic, 20 July

شرط امکان ناپذیری برگزاری جلسات از را دور و دیگری، وجود تمهیدات مقتضی به منظور حفظ ایمنی و سلامت افراد مشروط بود.^۱

برخی دستورهای دادگاه‌ها (شامل اقدامات احتیاطی، تحقیق، بازجویی، کارشناسی و دستورهای دادگاه) و محدودیت‌های زمانی تعیین شده توسط قانون تا پایان مدت دوره اضطراری تمدید شدند.^۲ مهلت‌های دادرسی تمدید شده تا پایان دوره اضطراری، طرفین دعوا را از طرح دعوی خسارت یا اعمال حقوق قانونی خود به هر روش ممکن در طول مدت شرایط اضطراری باز نمی‌داشت. قانون در مورد اعمال شرایط خاص (فورس ماژور) به طور عادی اعمال شد. با این حال، مسئولیت‌های قراردادی متعهد به دلیل اجرا نشدن قرارداد (شرط مسئولیت و شرط انفساخ قرارداد) به منظور در نظر گرفتن مشکلات اجرایی به طور موقت به حالت تعلیق درآمدند.^۳

دولت اسپانیا در ۲۸ آوریل، دستورالعمل سلطنتی ۲۰۲۰/۱۶ را در مورد اقدامات مقابله با کرونا در حوزه مربوط به دادگستری تصویب کرد. محاسبه مجدد مهلت‌ها پس از پایان وضعیت هشدار (تعلیق مهلت‌ها)، دادرسی فوری برخی دعاوی خاص، تشکیل جلسات دادرسی به صورت مجازی در هر زمان که امکان برگزاری جلسات با کیفیت مناسب برای قاضی مقدر باشد، از جمله مفاد این دستورالعمل بود.^۴ پیرو اعلام وضعیت هشدار، شورای قضایی اسپانیا، تعلیق همه دادرسی‌ها و مهلت‌های زمانی مقرر قانونی و قضایی را به صورت ملی اعلام کرد. مواعد در مرحله تجدید نظر نیز درباره همه دادرسی‌ها به حالت تعلیق درآمدند.

2020, available at: www.dacbeachcroft.com/en/gb/articles/2020/march

1. Jones day law firm, Administrative Proceedings in European Countries: COVID-19 Measures at a Glance, April 2020, pp. 1-10, available at: www.jonesday.com/en/insights/2020/04/administrative-proceedings-in-european-countries

2. Ibid, p. 3

3. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), Management of the judiciary – compilation of comments and comments by country, 10 July 2020, available at: <https://www.coe.int/en/web/cepej/compilation-comments#Spain>

4. European Commission, op.cit., p. 13

با وجود این، دادگاه‌ها به خدمات اساسی مانند مواردی با ماهیت فوری یا تعویق ناپذیر و هرگونه اقدام قضایی که در صورت انجام نشدن می‌توانست خسارت جبران ناپذیری به بار آورد، رسیدگی کردند.^۱ از جمله خدمات ضروری یادشده در این مصوبه، اقدامات پیش‌گیرانه، پرونده‌های کیفری مربوط به شخص بازداشت‌شده، اقدامات مربوط به ثبت احوال و اقدامات حفاظتی در زمینه خشونت علیه زنان بود.^۲ هم‌چنین نسبت به برخی دعاوی خاص از جمله دعاوی مربوط به حمایت از کودکان یا مواردی که به تشخیص دادگاه، رسیدگی قضایی برای جلوگیری از خسارت‌های جبران ناپذیر به حقوق و منافع مشروع طرفین دعوا ضرورت داشت، تعلیق مهلت‌ها اعمال نشد.^۳ در خصوص دستورهای موقت نیز در دادرسی‌هایی که حل و فصل آن‌ها دارای ماهیت فوری و اضطراری داشت و اقدام متناسب با آن ضروری بود، رسیدگی انجام شد. دستورهای موقت مربوط به تحقیق و کارشناسی تا پایان دوره اضطرار تمدید گردید.^۴

در حوزه‌های قضایی اسپانیا، فعالیت دادگاه‌ها بسیار محدود شد، اما ابزارهای ارتباطی به منظور تسهیل امور دادرسی از راه دور برای دادگاه یا دادستانی و دیگر عوامل حقوقی تسهیل شدند.^۵ مواعیدی که به تعلیق درآمدند، با انقضای فرمان سلطنتی دوباره از سر گرفته شد.

به دنبال همه‌گیری کووید ۱۹، دولت پرتغال، وضعیت‌های متفاوتی را اعلام و مصوبات مختلفی را صادر کرد، مانند:

۱. وضعیت اضطراری و صدور دستورالعمل ۱۴-۲۰۲۰/A، دستورالعمل ۱۷-۲۰۲/A، دستورالعمل ۲۰/A، دستورالعمل ۲-B-۲۰/A، قانون ۱-۲۰/A و اصلاحات آن، دستورالعمل قانونی ۱۰-A-۲۰ و اصلاحات آن؛

1. Jones day, op.cit., p. 7.

2. Juan Fernando Armengot Iborra Management of the judiciary – compilation of comments and comments by country, 11 May 2020, available at: <https://www.coe.int/en/web/cepej/compilation-comments>

3. European Commission, op.cit., p. 41

4. Jones day, p. 6

5. European commission Directorate-general justice and consumers, comparative table on covid-19 impact on civil proceedings, 2020/05/29, pp 1-42, p. 41, available at https://ejustice.europa.eu/content_legal_notice-365-en.do?init=truE

2. اعلام وضعیت بحرانی و صدور مصوبه ۳۳- A / ۲۰۲۰، مصوبه ۳۳- C / ۲۰۲۰ قانون ۱- A / ۲۰۱۰ و اصلاحات آن، دستورالعمل قانونی ۱۰- A / ۲۰۱۰ و اصلاحات آن.

قابلیت اجرایی این دستورالعمل‌ها در همه حوزه‌های قضایی، اداری و مالیاتی، دادگاه قانون اساسی و دیگر سازمان‌های قضایی، نهادهای داور، دادسرای عمومی، نهادهای جای‌گزین حل و فصل اختلافات، با صلاحیت‌های ذاتی مختلف تا زمان توقف وضعیت استثنایی همه‌گیری کرونا اعمال شدند.

در پرتغال، در همه دادگاه‌ها، اجازه برگزاری دادرسی از راه دور وجود داشت. در شرایطی که انجام دادرسی طبق نظر قاضی، نیازمند حضور فیزیکی اصحاب دعوا، نمایندگان و دیگر افراد دخیل در پرونده باشد، اما تمامیت جسمانی، سلامت روانی، آزادی یا وضعیت معیشتی مداخله‌کنندگان در دادرسی به خطر افتد، ممکن است دادرسی به صورت حضوری انجام شود، مشروط به آن که تعداد افراد حاضر در دادگاه از تعداد افرادی که بر مبنای دستورالعمل‌های تعیین‌شده توسط شوراهای عالی صلاحیت‌دار در امر بهداشت و درمان، مجاز دانسته شده است، تجاوز نکند. در دیگر موارد، انجام مراحل مختلف دادرسی با استفاده از وسایل ارتباطی از راه دور متناسب مانند تلگرام و کنفرانس ویدئویی یا موارد مشابه انجام شد.

طبق ماده ۱۵ قانون ۱۰- A / ۲۰۱۰، دسترسی از طریق شبکه خصوصی مجازی^۱ به مدیریت موردی پرونده وجود دارد و قاضی تا آن‌جا که به سیستم مدیریت پرونده دسترسی دارد، از راه دور رسیدگی می‌کند. هر گاه هم لازم باشد، آن‌ها برای مراجعه به دادگاه در دسترس هستند. در موارد غیر فوری، به جز مواردی که قضات لازم بدانند، جلسات دادرسی به منظور اجتناب از آسیب‌های جبران‌ناپذیر برگزار می‌شود یا در مواردی که همه طرفین در مورد استفاده از کنفرانس تلفنی و ویدئویی یا برگزاری دادگاه مجازی موافقت کنند (مطابق ماده ۱۴ قانون ۱۰- A / ۲۰۱۰)، تعویق دادرسی‌ها نیز پیش‌بینی شده است. نکته قابل توجه آن است که ارائه گواهی پزشکی از وضعیت قرنطینه به عنوان فورس‌ماژور در نظر گرفته شده است و شورای عالی قضایی پرتغال تأکید می‌کند که دادگاه باید ضامن نهایی حقوق اساسی افراد باشد.^۲

1. VPN.

2. Sara Nunest de almeida, *Management of the judiciary - compilation of comments and comments by country*, avail-

مقرر شد مواعد دادرسی در موضوعاتی که برای صیانت از حقوق و آزادی‌های آسیب‌دیده بر اثر اقدامات مغایر با قانون اساسی یا اقدامات مغایر با قانون مندرج در ماده ۶ قانون شماره ۴۴/۸۶ مصوب ۳۰ سپتامبر ۱۹۸۶ اهمیت دارد، باید به صورت فوری و بدون تعلیق یا قطع مرور زمان انجام شود. این موارد، دعاوی مربوط به افراد زیر سن قانونی در معرض خطر یا نیازمند سرپرست، محاکمه متهمان دستگیرشده، اخراج مستأجران، مهلت‌ها برای تشکیل پرونده ورشکستگی تاجر، اجرای احکام ورشکستگی از جمله فروش، تنظیم قرارداد با طلب‌کاران، تسلیم املاک و مستغلات به مراجع قانونی، توقیف، اقدامات مقدماتی آن‌ها و مواردی را دربرمی‌گرفت که منجر به آسیب جدی به معیشت تاجر یا ورود ضرر جبران‌ناپذیری می‌شد. البته همه این موارد به تصمیم قبلی دادگاه بستگی دارد.^۱

با شیوع کرونا، فعالیت‌های عمومی دادگاه‌های آلمان به دلیل نبود کارکنان قضایی طبق مقرر ۲۰۰۱/۱۲۰۶ و ۲۰۰۷/۱۳۹۳ به شدت محدود شد. زمان ارائه شواهد و مدارک از سوی طرفین دعوا برای اجرای درخواست‌ها در اختیار قاضی قرار گرفت. دادرسی‌های حضوری به موارد اضطراری و صدور دستورهای موقت محدود شد. در مرحله تجدید نظر نیز فرآیند دادرسی و استماع دعوا به موارد فوری منحصر گشت، اما صدور دستور موقت در دعاوی در مرحله تجدید نظر بدون تغییر جریان یافت.^۲

قانون آیین دادرسی مدنی آلمان،^۳ دامنه وسیعی از اختیارات را نسبت به وضعیت‌های استثنایی در حال رسیدگی به دادگاه‌ها اعطا کرده و برای دادگاه‌های مختلف و قضات آن، امکان تصمیم‌گیری با رعایت استقلال قضایی حفظ شده است.^۴ در موارد الزام به حضور به تشخیص قاضی، دادگاه برای کاهش خطر ابتلا به کرونا می‌تواند از ظرفیت‌های قانونی هم‌چون دادرسی‌های کتبی یا انجام دادرسی شفاهی توسط کنفرانس ویدئویی مطابق با ماده ۱۲۸ قانون آیین دادرسی آلمان استفاده کند. سؤال از شاهدان به صورت کتبی طبق بند ۳ ماده ۳۷۷ یا دریافت گزارش از شاهدان به صورت

able at: www.coe.int/en/web/cepej/compilation-comments#Portuga & European Commission, op.cit., pp. 27-28

1. Sara Nunest de almeida, op.cit. & European commission, op.cit., p.28

2. European Commission, op.cit., p. 15, Jones day law firm, op.cit., p. 3

3. German Code of Civil Procedure

4. European Commission, op.cit., p.14

کتبی مطابق ماده ۴۱۱ از دیگر ظرفیت‌های قانون آیین دادرسی مدنی آلمان است.

در دادگاه، مانعی برای حضور مردم به دلیل رعایت اصل علنی بودن نبود.^۱ در واقع، رعایت این اصل، از کاهش سطح کیفی رسیدگی‌ها و تزلزل در اجرای عدالت جلوگیری می‌کند. در نهایت، به‌کارگیری این اصل اساسی در جریان دادرسی، روشی اثرگذار برای تأمین امنیت قضایی، حفظ اعتماد عمومی، تشویق افراد به مشارکت همگانی و از همه مهم‌تر، تمهیدی برای جلوگیری از سوء رفتارهای قضات و کاهش ضریب اشتباه‌هایشان هنگام پرداختن به این کارویژه دادرسی محسوب می‌شود.^۲ در این میان، از فناوری کنفرانس‌های ویدئویی به ندرت استفاده شد. اگر طرفین از اتباع خارجی بودند یا مستند ارائه‌شده در دادگاه گواهی‌های صادرشده خارج از آلمان بودند، قانون، استفاده از این ابزار را مجاز نمی‌دانست.^۳

قانون آیین دادرسی مدنی آلمان، سازوکارها و مقرراتی را درباره تمدید مهلت‌های دادرسی و اقامه دعوا نیز در بر دارد که در جریان دادرسی در بحران کووید ۱۹ کمک‌کننده بود.^۴ مانند ماده ۲۴۵ قانون آیین دادرسی آلمان که تغییر در مهلت‌های دادرسی را فقط در صورت توقف در اجرای عدالت مجاز می‌داند که ویروس کرونا را نیز می‌توان از مصادیق آن در نظر گرفت. به طور کلی، در بحران کرونا نیز مهلت‌ها تمدید نشد، مگر آن‌که فشار شدید کار یا بیماری ناگهانی اتفاق افتد که فرد در این زمینه، هیچ تقصیری مرتکب نشده باشد.

قوه مقننه هلند به منظور حل مشکلات دستگاه قضایی در دوره بحران کووید ۱۹، قانون اضطراری موقتی را به تصویب رسانده است. این قانون از ۲۴ آوریل ۲۰۲۰ لازم‌الاجرا شد.^۵ بین ۱۷ مارس ۲۰۲۰ تا ۱۱

1. Osborne Clarke, What effects does the coronavirus have on civil proceedings in Germany, 23 Mar 2020. Available at: www.osborneclarke.com/insights/effects-coronavirus-civil-proceedings-germany/

۲. حسنونند، محمد و نادر اسدی اوجاق، «امکان سنجی اصل علنی بودن دادرسی در دیوان عدالت اداری»، فصل‌نامه علمی پژوهش‌های نوین حقوق اداری، سال چهارم، شماره ۱۲، پاییز ۱۴۰۱، ص ۸۶.

3. Jurist, Global Court Functioning and the Impact of COVID-19 on Arbitration, May 17, 2020, Available at: www.jurist.org/commentary/2020/05/sayra-kakkar-court-functioning-covid19/

4. Ibid, p. 14

5. European Commission, op.cit., p.25

مه ۲۰۲۰، همه دادگاه‌ها به استثنای موارد بسیار فوری بسته شدند. موارد فوری فقط امور اضطراری مانند مواردی را دربرمی‌گیرد که تصمیم دادگاه بر حقوق مظنونان یا شاکیان اثر می‌گذارد یا به این مورد‌ها مربوط باشد: بازداشت مظنونان، ورشکستگی، جلسات دادرسی مربوط به صدور مجوزهای مراقبت‌های اجباری، موارد فوری در دعاوی خانوادگی مانند اقامت یا نظارت در خارج از خانه^۱ و منافع عمومی مهم. دادگاه‌ها در صورت تشخیص لزوم حفظ منافع عمومی می‌توانند از شورای قضایی، تنظیم لایو استریم^۲ حرفه‌ای را درخواست کنند.^۳

استفاده از کنفرانس‌های ویدئویی در هلند، پدیده‌ای تازه نیست، اما در مقیاس گسترده به ویژه در دادرسی‌های حقوقی استفاده نمی‌شد.^۴ در ۱۸ مارس ۲۰۲۰، رئیس کل دادگستری توصیه‌ای صادر کرد که بر مبنای آن، پیش‌فرض دادگاه‌ها برای استماع دعاوی بایستی استفاده از فناوری ارتباطات از راه دور باشد. قضات نیز به استفاده از تماس‌های تلفنی، تصویری و برنامه اسکایپ توصیه شده‌اند. پروتکلی هم به این منظور در ۲۲ مارس ۲۰۲۰ تنظیم شد که بر دادرسی غیر حضوری تا جای ممکن تأکید می‌ورزد. به موجب این پروتکل، قاضی اختیار دارد حتی در پرونده‌هایی که به صورت حضوری تعیین وقت شدند، دادرسی حضوری یا غیرحضوری را انتخاب کند.^۵ در هلند هیچ تغییری نسبت به مهلت‌های قانونی در پرونده‌های کیفری و حقوقی صورت نگرفته است.^۶

با گسترش ویروس کرونا، دولت ایتالیا هم اقدامات مهمی را با هدف تضمین عملکرد مؤثر و کارآمد سیستم

1. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), Coronavirus COVID-19 outbreak in the EU Fundamental Rights Implications; Coronavirus COVID-19 outbreak in the EU Fundamental Rights Implications Country: The Netherlands, 23 March 2020, available at: www.fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/netherlands-report-covid-19-april-2020_en

2. Livestreaming

بخش یک رویداد از طریق اینترنت به صورت زنده را لایو استریم می‌گویند.

3. jones day, op.cit., p. 5

4. Emma van Gelder, Xandra Kramer and Erlis Themeli, Access to justice in times of corona, 7 April 2020, available at: www.conflictoflaws.net/2020/access-to-justice-in-times-of-corona/?print=print

5. jones day, Ibid

6. European commission, op.cit., p. 25

قضایی انجام داد. دستورالعمل قانونی شماره ۸.۲۰۲۰/۱۱ مارس ۲۰۲۰ شامل اقدامات فوق‌العاده و فوری در باب موارد تعویق جلسات رسیدگی و تعلیق مهلت‌ها در دادرسی حقوقی، کیفری و نظامی، محدودیت دسترسی به دادگاه‌ها یا ساعت آغاز به کار دادگاه‌ها، شیوه انجام دادرسی‌ها، استثنائات علنی بودن جلسات دادرسی و استفاده از ابزارهای فناوری اطلاعات در جلسات دادرسی است که بر برخی اصول بنیادین در دادرسی‌ها نظیر حق دفاع، برابری در برخورداری از ابزارهای نوین فناوری در تدارک دفاع، مهلت معقول دادرسی مندرج در قانون اساسی ایتالیا، منشور حقوق بنیادین اتحادیه اروپا و کنوانسیون اروپایی حقوق بشر اثر می‌گذارد. هدف از این کار، تضمین تعادل بین حق مراقبت از بهداشت و درمان (که در عهدنامه تدوین قانون اساسی اروپا، منشور حقوق بنیادین اتحادیه اروپا و کنوانسیون اروپایی حقوق بشر به رسمیت شناخته شده است) و حقوق طرفین در فرآیند دادرسی است.^۱ اسناد مربوط به دادرسی حقوقی نیز به صورت الکترونیکی ارائه شدند.^۲ به طور کلی، دو روش مختلف حضوری و از راه دور برای برگزاری جلسات دادرسی مدنی در قانون اضطراری مشخص شده است.

در ایتالیا، فعالیت‌های غیر قابل تعلیق یعنی مواردی که به صورت موردی از طرف قاضی یا به شکل ضابطه‌مند از سوی قانون، اضطراری و فوری اعلام شده‌اند و نیز دادرسی‌های حقوقی که به حضور وکلا یا طرفین دعوا با احترام به مشارکت مؤثر طرفین در دادرسی یا افراد دیگری مانند شاهدان، کارشناسان و مترجمان مشروط شده‌اند، ممکن است با استفاده از فناوری‌های از راه دور انجام شود. با این حال، جلسات دادرسی که حضور افراد دیگر به غیر از وکیل ضرورت ندارد، باید از طریق فناوری‌های ارتباط از راه دور انجام شود. شورای عالی قضات دادگاه بخش مطابق بخش نامه‌ای در ۱۱ مارس ۲۰۲۰ توصیه می‌کند که دادرسی‌های حضوری مجاز باشد. البته برای آن دسته از دادرسی‌هایی که به صورت حضوری در جریان است، قضات می‌بایست از قبل، تشکیل پرونده‌ها را به صورت الکترونیکی درخواست کنند و مهلت‌هایی را برای تشکیل الکترونیکی پرونده‌ها اختصاص دهند.^۳

1. The European Association of private international law (EAPIL), The Impact of Corona Virus on the Management of Judicial Proceedings in Italy, 13 MARCH 2020. Available at: www.eapil.org/2020/03/13/the-impact-of-corona-virus-on-the-management-of-judicial-proceedings-in-italy

2. European commission, op.cit., p.17

3. Massimiliano Blasone, Management of the judiciary – compilation of comments and comments by country, 23 April 2020, available at: <https://www.google.com/url?q=https://www.coe.int/en/web/cepej/compilationcom->

در ایتالیا، مهلت‌های مقرر قضایی و قانونی در دادرسی‌های مدنی ابتدا در یک بازه زمانی به حالت تعلیق در آمد و سپس به تأخیر افتاد. جلسات دادرسی در حال تعقیب به طور خودکار به بعد از ۱۱ مه ۲۰۲۰ موکول شدند. تعلیق دادرسی‌ها برای همه دادگاه‌های ایتالیا اعمال شد. بنابراین، طبق دستورالعمل قانونی یادشده، همه آیین‌های دادرسی مدنی از جمله مراحل اجرای احکام به حالت تعلیق در آمد. طبق ماده ۲ دستورالعمل یادشده، در این موارد، دادرسی‌ها بدون تعلیق در مهلت‌های مقرر جریان می‌یابد؛ مواردی که در صلاحیت دادگاه نوجوانان قرار دارند، افراد خردسال بیگانه تنها، خردسالانی که از خانواده خود خارج شده‌اند، شرایطی که در آن، صدمات جدی امکان‌پذیر است، موارد مربوط به نفقه یا تعهدات مربوط به حضانت، روابط خانوادگی و خویشاوندی، اقدامات احتیاطی مرتبط با حمایت از حقوق بنیادین، رسیدگی فوری به امور شهروندان ناتوان ذهنی یا جسمی که مورد حمایت دولت هستند، درمان‌های بهداشتی اجباری، اقدامات مربوط به خاتمه داوطلبانه بارداری، محافظت در برابر خشونت در خانواده، اخراج شهروندان اروپایی و غیر اروپایی، دادرسی برای تعلیق اجرای احکام دادگاه‌های بدوی و تجدید نظر، تصمیم در مورد اجرای موقت احکام در دادگاه‌های تجدید نظر و دیوان محاسبات، دادرسی‌های مربوط به انتخابات، همه دادرسی‌هایی که تعویق می‌تواند باعث تبعیض جدی در حقوق طرفین شود، هم‌چنین زمانی که به‌کارگیری میانجی‌گری، مذاکرات حل و فصل اجباری و دیگر شروط حل و فصل اختلاف، شرط پذیرش دادخواست است.^۱

دادگاه‌های فرانسه بین ۱۷ مارس تا ۱۰ مه فقط به پرونده‌های فوری رسیدگی کرده‌اند. این موارد شامل رسیدگی در مورد آزادی مدنی و توقیف و بازداشت در امور حقوقی، حفاظت از کودکان، پرونده‌های فوری دادگاه خانواده، از جمله دستورهای موقت در دادرسی‌های اضطراری بود. از ۱۱ مه مه، دادرسی عادی در همه دعاوی از سر گرفته شد. در صورتی که دادگاهی نمی‌توانست فعالیت کند، دادگاه دیگری برای رسیدگی به پرونده‌های فوری تعیین شد. طرفین دعوا از طریق همه ابزارهای ارتباطی به ویژه ایمیل یا تلفن از تصمیمات دادگاه مطلع شدند. مهلت‌ها در خصوص اقدامات

ments&source=gmail&ust=1595733318674000&usg=AFQjCNFBQkqKBNlJa5SRCJ2qaptqZCA1zg and EUROPE-AN COMMISSION , op.cit., p.17

1. Ibid, p. 18

محافظتی لازم برای کودکان و بزرگسالان و مواردی که در مواقع اضطراری منقضی می‌شوند، به طور خودکار تمدید شدند، مگر این‌که قاضی تصمیم دیگری می‌گرفت. رؤسای دادگاه‌ها می‌توانند در خصوص ورود افراد و تعداد افرادی که اجازه ورود به دادگاه را دارند، مقرراتی تنظیم کنند تا از رعایت فاصله فیزیکی بین افراد اطمینان یابند. در مواردی که از یک وسیله ارتباطی سمعی و بصری یا الکترونیکی برای برگزاری جلسه استفاده می‌شود، جلسه ممکن است در یک مکان واحد برگزار نشود. در نهایت، در دادگاه‌های فرانسه بسیار اهمیت دارد که وسایل ارتباطی مورد استفاده، محرمانه بودن جلسات دادرسی را تضمین کند.^۱

بند دوم. حق دسترسی به محاکم اداری

همه‌گیری ویروس کرونا بر عملکرد دادگاه‌های اداری نیز بی‌تأثیر نبود. برای مقابله با آثار سوء این ویروس، تعطیلی یا تعلیق طولانی مدت دادرسی اداری با حقوق بنیادین اشخاص در تعارض است؛ زیرا نظارت قضایی بر اقدامات و تصمیمات اداره بیش از آن‌که اجرای حق دادخواهی باشد، حق هر شهروندی است که در اعمال سیاست‌های مقامات عمومی برای دستیابی به اهداف خاص مشارکت داده شود. چنین حقوقی نه تنها نتیجه لازم اصل بنیادین و مهم برابری است، بلکه اجرای آن‌ها از سوی دادگاه‌ها، تضمین‌کننده منافع شهروندان است و موجب ممنوعیت تبعیض‌های ناروا می‌گردد.^۲ از طرفی، نظارت قضایی بر اداره یکی از سازوکارهای پاسخ‌گویی اداره است.^۳ با وجود اصل تداوم خدمات عمومی، تعلیق دادرسی‌های اداری با به چالش کشیدن اصل یادشده، نظارت قضایی را نیز مخدوش می‌کنند که این امر، ثمری جز بی‌نظمی و اطاله دادرسی ندارد.

برای جمع میان این اضداد و تأمین امنیت شهروندان باید طرحی نو در انداخت تا با توجه به اصل غیر حضوری بودن رسیدگی‌ها، ظرفیت دادرسی اداری به گونه‌ای فراهم شود که نتایج ارزشمندی هم‌چون کاهش هزینه رسیدگی برای دادگاه‌های اداری و طرفین دعوا، سرعت و پرهیز از اطاله

1. European commission, op.cit., p. 13-14

2. Christofer Forsyth (Editor), Judicial Review and the Constitution, University of Cambridge, 2008, p. 418

3. Jurgen de Poorter, Ernst Hirsch Ballin, Saskia Lavrijssen. Judicial Review of Administrative Discretion in the Administrative State, Springer, 2019, p. 5

دادرسی‌ها، دقت و شفافیت، فراغت بیش‌تر قضات و کاهش فساد در رسیدگی را در بر داشته باشد. بررسی دادرسی‌های اداری در نظام‌های حقوقی به رویکرد استمرار اجرای قوانین و دستیابی به عدالت در حوزه‌های قضایی مربوط گرایش دارد.

در پرتغال مطابق با دستورالعمل شماره ۴-۲۰۲۰/A، دادرسی اداری در موارد فوری با توافق طرفین به صورت حضوری انجام شد، اما در موارد غیر فوری، دادرسی با استفاده از ابزار الکترونیکی یا به طور خاص، ویدئوکنفرانس ادامه یافت و اگر طبق تشخیص دادگاه به برگزاری جلسه دیگری نیاز نباشد، دادگاه تصمیم نهایی را خواهد گرفت.^۱ دادرسی‌های اداری فوری بدون محدودیت در حوزه صلاحیت‌های اداری و صدور دستور موقت در حوزه امور اداری بدون تعلیق و قطع مرور زمان ادامه یافت. امکان تعلیق موارد فوری یا استثنایی به دلیل ناممکن بودن یا کفایت نداشتن انجام دادرسی از راه دور یا چهره به چهره وجود ندارد. در موارد غیر فوری که امکان انجام دادرسی با استفاده از ابزار ارتباط از راه دور یا حضوری امکان‌پذیر نباشد، می‌توان ترتیبات تعلیق دادرسی‌های غیر فوری را به کار بست. مهلت تقدیم دادخواست طرح دعوا نسبت به یک عمل یا تصمیم اداری بدون تغییر باقی ماند، اما دادگاه‌ها نسبت به این مواعد به دلیل همه‌گیری ویروس کرونا، منعطف‌تر رفتار کردند. در مرحله تجدید نظر نیز مواعد بدون تغییر جریان داشتند.^۲

رسیدگی در دادگاه‌های اداری آلمان به طور معمول در جریان بود. مهلت‌ها برای تقدیم دادخواست بدون تغییر باقی ماند. با این حال، دادگاه‌ها به دلیل بحران کرونا، رویکردی منعطف‌تر را دنبال کردند و در برخی موارد، دادرسی‌های حضوری به موارد اضطراری و صدور دستورهای موقت محدود شد. این امر در مراحل تجدید نظر بی‌تأثیر بود.^۳

با شیوع کرونا، به موجب فرمان سلطنتی شماره ۲۰۲۰/۴۶۳، همه مهلت‌های مقرر در قوانین برای همه دادرسی‌ها از جمله دادرسی‌های اداری در دادگاه‌های اداری اسپانیا به حالت تعلیق درآمد. با این حال، قاضی می‌توانست به منظور جلوگیری از تبعیض یا تضییع حقوق و منافع افراد ذی‌نفع، به

1. Sara Nunest de almeida, op.cit.

2. European commission , op.cit., p.28

3. Jones Day, op.cit., p. 3

ادامه دادرسی تصمیم بگیرد. برای مثال، برخی از تصمیمات کمیسیون امنیت و مبادلات اروپایی^۱ لازم‌الاجراست و تصمیم‌گیری درباره آن‌ها در مواردی که اثر مطلوبی برای افراد ایجاد می‌کند، قابل تعلیق نیست. همه مواعد مربوط به انجام اقدامات اداری که به حالت تعلیق در آمده بود، پس از اتمام آثار وضعیت هشدار و انقضای مهلت‌های تمدیدشده از سر گرفته شد.^۲ تعلیق‌ها نباید تحت تأثیر حوادثی مشابه حوادث توجیه‌کننده این تعلیق‌ها قرار بگیرد. دادگاه‌های اداری در اسپانیا، رویکرد مضیقی را در پیش گرفتند. همه دادرسی‌ها با ماهیت فوری به صورت تعلیق ناپذیر انجام شدند. تقدیم اسناد و مدارک مربوط به دعوا به صورت حضوری ممنوع گشت و ارسال الکترونیکی اسناد دادرسی فقط برای دادرسی‌های مربوط به امور فوری و غیر قابل تعلیق پذیرفته شد.

در بحران کرونا، فعالیت دادگاه اداری فرانسه به حالت تعلیق در نیامد. دادگاه‌ها می‌توانستند از هر وسیله‌ای برای ارائه اسناد و مدارک از سوی طرفین استفاده کنند. قاضی دادگاهی که در دسترس نیست، ممکن است توسط قاضی دیگری جای‌گزین شود. جلسات دادرسی می‌توانست بدون تماشاگر یا از طریق ویدئوکنفرانس برگزار شود. دادگاه‌ها می‌توانستند در دادرسی اضطراری بدون استماع دفاعیات تصمیم بگیرند، اما در این گونه موارد، فرآیند تجدید نظر ویژه در دسترس خواهد بود (نه صرفاً بر مبنای درخواست مستقیم از دادگاه عالی).^۳ جلسات دادرسی از راه دور توسط اسکایپ یا نسخه‌های جای‌گزین ارتباط ویدئویی، گاهی از ارائه فرصت‌هایی می‌کاهد که در یک دادرسی زنده در یک دادگاه وجود دارد. با درک این موضوع باید دانست این رویه باید از اجرای عدالت درباره کسانی اطمینان یابد که نسبت به همتایان خود چنین ظرفیتی ندارند. این وظیفه همه افراد دخیل در دعوا در تمام مراحل دادرسی است که بررسی کنند آیا عدالت برای همه طرفین حاصل شده است یا نه.^۴

شیوع کرونا منجر به تعطیلی دادگاه‌های اداری از ۱۹ مارس ۲۰۲۰ در انگلستان و منطقه ولز شد.

1. CNMV

2. Jones Day, op.cit., p.5

3. Ibid, p.3

4. AlexRuck Keene, Capacity in the time of Coronavirus, International Journal of Law and Psychiatry, London: King'sCollegeLondonand39EssexChambers, pp.1-11

تشکیل پرونده و ارسال لوایح و دادخواست‌ها تنها به صورت الکترونیکی انجام می‌شد^۱ و یک ایمیل اختصاصی برای ارائه دادخواست‌هایی تعیین گردید که به رسیدگی فوری قضایی نیاز داشتند.^۲ جلسات دادرسی نیز مطابق دستورالعمل ۷۵۱ به صورت شنیداری یا ویدئویی برگزار می‌شد. هم‌چنین دستورالعمل ۵۱ZA در ۲ آوریل ۲۰۲۰ در مورد افزایش مهلت‌ها و شفاف‌سازی دستورالعمل ۷۵۱ اجرایی شد و دادگاه‌ها ملزم گردیدند تأثیر این همه‌گیری را به میزانی در نظر بگیرند که به تعطیلی موقت و معافیت از مسئولیت‌ها می‌انجامد. این دستورالعمل هم‌چنین تصریح می‌کند به درخواست شخصی که به دنبال مجوز برای استماع یا مشاهده یک جلسه دادرسی ضبط شده است، صرفاً با درخواستی ترتیب اثر داده می‌شود که به رعایت تشریفات رسمی مقرر در قواعد و آیین دادرسی مدنی انگلستان نیاز ندارد. در مناطقی که دادگاه‌ها تعطیل شدند، قضات و کارمندان برای پیشرفت پرونده و حمایت از دادرسی‌ها، اقدامات مقتضی را با استفاده از فناوری از راه دور برای اطمینان‌یابی از دسترسی به عدالت انجام دادند.^۳

در هلند، هیچ تغییری نسبت به مهلت‌های قانونی در پرونده‌های اداری صورت نگرفت. با این حال، برخی نهادهای اداری ممکن است اقداماتی ویژه‌ای را در پیش بگیرند که نتایجی را برای دادرسی‌های اداری در پی داشته باشد و البته دستگاه اداری مربوط باید آن را تأیید کند. از سوی دیگر، هیچ تغییری در اجرای تصمیم‌های اداری نیز صورت نپذیرفت.^۴

در ایتالیا، همه شروط و ضوابط خواه اجباری یا مقدماتی که در دادرسی اداری قابل اجراست، از ۲۳ فوریه ۲۰۲۰ تا ۱۵ مه ۲۰۲۰ به حالت تعلیق درآمدند. هر مرجعی باید اقدامات لازم را برای به حداقل رساندن آثار تعلیق به ویژه با اولویت‌بندی امور فوری در پیش می‌گرفت. این موارد در امور مربوط به تأمین اجتماعی که طیف وسیعی از مصادیق را تشکیل می‌دهد و هم‌چنین درباره حقوق و مستمری صدق نمی‌کرد. همه دادرسی‌های اداری از ۸ مارس ۲۰۲۰ تا ۱۵ آوریل ۲۰۲۰ به حالت تعلیق درآمدند. استثنائات، محدود به صدور دستورهای موقت بودند که ممکن بود در دوره تعلیق صادر شوند.

1. Jones day, op.cit., p. 7

2. David Wiliam, Litigation in the Time of a Pandemic latest updates, Published 20 July 2020,

3. Jones day, Ibid

4. European commission, op.cit., p. 25

مواعد دادرسی در دعاوی مربوط به مطالبه ضرر و زیان، تمامی شروط مقرر در قانون برای شروع دادرسی در مرحله تجدید نظر از ۸ مارس تا ۳ می ۲۰۲۰ و اقدامات مربوط به دستور موقت در دوره تجدید نظر نیز به حالت تعلیق در آمد، مگر آن‌که در رویه‌ای ساده تصمیم‌گیری می‌شدند. اجرای احکام مربوط به اخراج و دادرسی‌های مربوط به امور انضباطی و انتظامی که در جریان بود یا از تاریخ ۲۳ فوریه آغاز شده بود، به حالت تعلیق در آمد. احکام مربوط به دادرسی‌های حضوری که بین ۱۵ آوریل ۲۰۲۰ و ۳۰ ژوئن ۲۰۲۰ تعیین وقت شده بود، بر اساس مستندات ارائه شده به دادگاه بدون استماع اظهارات طرفین صادر شد.^۱

نتیجه‌گیری

همه‌گیری کرونا، زندگی شهروندان را به محدودیت بسیاری در همه عرصه‌های زندگی اجتماعی از جمله حق دسترسی به دادگاه‌ها دچار کرد. این پژوهش با هدف بررسی میزان صیانت از این حق بشری مهم، دسترسی به محاکم حقوقی، کیفی و اداری را در برخی نظام‌های حقوقی به صورت تطبیقی مطالعه کرده است. بحران کرونا، دسترسی به عدالت را با چالش‌هایی مواجه ساخت و در برخی نظام‌های حقوقی منجر به تعلیق دادرسی‌ها در دعاوی با ماهیت غیر فوری شد، اما در دعاوی با ماهیت فوری مانند دعاوی مربوط به کودکان و افراد زیر سن قانونی یا دعوایی که تعویق رسیدگی منجر به خسارت جبران‌ناپذیر می‌شود یا محاکمه افراد بازداشت‌شده، دادرسی‌ها به صورت عادی جریان یافت.

در بیش‌تر نظام‌ها، انتخاب دادرسی حضوری یا مجازی برای قاضی محفوظ بود و دادگاه در همه موارد دادرسی حضوری بر رعایت ایمنی و سلامت افراد طبق مصوبات مراجع در حوزه بهداشت و درمان نظارت می‌کرد. هیچ نظام حقوقی به ساحت حق دسترسی به عدالت از طریق محاکم دادگستری خدشه وارد نکرد و با صدور مقررات و دستورالعمل‌های متناسب و برخورداری از فناوری‌های نوین در صیانت از این حق بشری مهم در محاکم کوشیدند.

---

1. Elisabetta Silvestri, Extraordinary Measures Concerning Civil Justice Adopted by the Italian Government in Connection with the Emergency Caused by Coronavirus, 2020-04-27, available at: [septentrio.uit.no/index.php/SapReps/article/view/5465&jones day](http://septentrio.uit.no/index.php/SapReps/article/view/5465&jones%20day), p. 4

بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر و در مقام ارائه راهکارها می‌توان بیان داشت عدالت بازمی‌تواند بیش از یک دسترسی فیزیکی به دادگاه باشد. استفاده از فناوری ارتباطات از راه دور با چالش‌هایی نظیر دسترسی محدود و گاه ناکافی بودن دانش فنی، دست‌کاری و نفوذ در کاربرد آن^۱ و ناممکن بودن تعامل فیزیکی چهره به چهره و تشخیص دشوار شخص واقعی طرف دعوا روبه‌روست. با این حال، همین مورد نیز ابزاری نجات‌بخش است که در بحران‌هایی مانند شیوع ویروس کرونا، تنها راه اطمینان‌یابی از ادامه دادرسی ایمن در دعاوی به شمار می‌رود و به دادگاه اجازه می‌دهد تا ثبات را در زمان بی‌ثباتی حفظ کند. به نظر می‌رسد استفاده از فناوری ارتباطات از راه دور را باید به عنوان نسل بعدی عدالت در نظر گرفت. مسائل جدید نظیر همه‌گیری کرونا ممکن است باعث ایجاد حالت عادی جدید شود. نگاهی به گذشته وجود ندارد و راه پیش رو، ترکیبی از دادگاه‌های مجازی و دادگاه‌های فیزیکی خواهد بود. نقش قوه قضاییه بیش از هر زمان دیگری، محوری است و باید از حقوق و آزادی شهروندان به صورت مطلوب صیانت کند.

---

1. Fillia Makedon, Samuel A. Rebersky, *Electronic Multimedia Publishing: Enabling Technologies and Authoring Issues*, Springer Science & Business Media, 1998, p. 84

فهرست منابع

۱. فارسی

۱. شهپازی‌نیا، مرتضی و دیگران، «ارزیابی دسترسی به دادگستری در نظام دادرسی مدنی ایران»، فصل‌نامه مطالعات حقوق خصوصی، دوره چهل و نهم، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۸، صص ۴۶۳-۴۸۲.
۲. حسنوند، محمد و نادر اسدی اوجاق، «امکان‌سنجی اصل علنی بودن دادرسی در دیوان عدالت اداری»، فصل‌نامه علمی پژوهش‌های نوین حقوق اداری، سال چهارم، شماره ۱۲، پاییز ۱۴۰۱، صص ۸۳-۱۰۲.

2. Latin Source

1. AlexRuck Keene, "Capacity in the time of Coronavirus", International Journal of Law and Psychiatry, London: King's College London and 39 Essex Chambers, 2020, pp.1-1.
2. CHRISTOFER FORSYTH (Editor), Judicial Review and the Constitution, University of Cambridge.
3. David Wiliam, Litigation in the Time of a Pandemic LATEST UPDATES, Published 20 July 2020
4. Fillia Makedon, Samuel A. Rebelsky, Electronic Multimedia Publishing: Enabling Technologies and Authoring Issues, Springer Science & Business Media, 1998
5. Gupta, A., "Indian Legal System and Access to Justice during COVID-19", International Journal of Law Management & Humanities, No. 3, 2020, 149-163
6. Jay, N. Krehbie, The Politics of Judicial Procedures: A Strategic Theory of Public Oral Hearings, Department of Political Science, Washington University in St, 2013
7. Jurgen de Poorter, Ernst Hirsch Ballin, Saskia Lavrijssen, Judicial Review of Administrative Discretion in the Administrative State, Springer, 2019
8. Miklós Kengyel, Zoltán Nemessányi(2012), Electronic Technology and Civil Procedure:

New Paths to Justice from Around the World, Springer Science & Business Media

9. Singh, P., & Ramchandran, G., “Judicial activism during the time of coronacrisis”, Jus Corpus Law Journal, 1 (4), 2021, 541-558

3. Website

1. Covid-19 – Impact on courts and arbitration Clyde & Co LLP, 22 March 2020 ,available At: www.lexology.com/library/detail.aspx?g=21280ae1-a699-4a87-bbc4-f8650748faf7

2. Samek law firm, COVID-19 — LITIGATING IN THE “NEW NORMAL” ENVIRONMENT, available at samek-law.com/covid-19/

3. Courts Deliver Justice Virtually Amid Coronavirus Outbreak, available www.uscourts.gov/news/2020/04/08/courts-deliver-justice-virtually-amid-coronavirus-outbreak, Published on April 8, 2020

4. David Williams, Litigation in the time of a pandemic COVID-19, 20 July 2020, available at: <https://www.dacbeachcroft.com/en/es/articles/2020/march/covid-19-litigation-in-the-time-of-a-pandemic-latest-updates/>

5. HM Courts & Tribunals Service and Ministry of Justice, Coronavirus (COVID-19): courts and tribunals planning and preparation, 13 March 2020, Last updated 22 May 2020, available at: www.gov.uk/guidance/coronavirus-covid-19-courts-and-tribunals-planning-and-preparation#history

6. DACBeachcroft (A leading international law business) , COVID-19: Litigation in the time of a pandemic, 20 July 2020, available at: www.dacbeachcroft.com/en/gb/articles/2020/march

7. Jones day law firm, Administrative Proceedings in European Countries: COVID-19 Measures at a Glance, April 2020, pp1-10-, p7, available at: www.jonesday.com/en/insights/2020/04/administrative-proceedings-in-european-countries

8. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), Management of the judiciary – compilation of comments and comments by country, 10 July 2020, available at: <https://www.coe.int/en/web/cepej/compilation-comments#Spain>
9. European commission Directorate-general justice and consumers, comparative table on covid-19 impact on civil proceedings, 2020/05/29, pp 1-42, p 41, available at https://ejustice.europa.eu/content_legal_notice-365-en.do?init=true
10. Juan Fernando ARMENGOT IBORRA, Management of the judiciary – compilation of comments and comments by country, 11 May 2020, available at: [at https://www.coe.int/en/web/cepej/compilation-comments](https://www.coe.int/en/web/cepej/compilation-comments)
11. Sara Nunest de almeida, Management of the judiciary – compilation of comments and comments by country, available at: <https://www.coe.int/en/web/cepej/compilation-comments#Portuga>
12. Osborne Clarke, What effects does the coronavirus have on civil proceedings in Germany, 23 Mar 2020. Available at: www.osborneclarke.com/insights/effects-coronavirus-civil-proceedings-germany/
13. Jurist, Global Court Functioning and the Impact of COVID-19 on Arbitration, May 17, 2020, Available at: www.jurist.org/commentary/2020/05/sayra-kakkar-court-functioning-covid19/
14. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), Coronavirus COVID-19 outbreak in the EU Fundamental Rights Implications; Coronavirus COVID-19 outbreak in the EU Fundamental Rights Implications Country: The Netherlands, 23 March 2020, available at: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/netherlands-report-covid-19-april-2020_en
15. Emma van Gelder, Xandra Kramer and Erlis Themeli, Access to justice in times of corona, 7 April 2020, available at : <https://conflictoflaws.net/2020/access-to-justice-in-times-of->

corona/?print=print

16. The European Association of private international law (EAPIL), The Impact of Corona Virus on the Management of Judicial Proceedings in Italy, 13 MARCH 2020. Available at: <https://eapil.org/2020/03/13/the-impact-of-corona-virus-on-the-management-of-judicial-proceedings-in-italy>
17. Available at: <https://eapil.org/2020/03/13/the-impact-of-corona-virus-on-the-management-of-judicial-proceedings-in-italy>
18. Massimiliano Blasone, Management of the judiciary - compilation of comments and comments by country, 23 April 2020, available at: [https://www.google.com/url?q=https://www.coe.int/en/web/cepej/compilationcomments&source=gmail&ust=1595733318674000&usq=](https://www.google.com/url?q=https://www.coe.int/en/web/cepej/compilationcomments&source=gmail&ust=1595733318674000&usq=AFQjCNFBQkcqKBnlJa5RCJ2qaptqZCA1zg)
19. AFQjCNFBQkcqKBnlJa5RCJ2qaptqZCA1zg and EUROPEAN COMMISSION
20. Elisabetta Silvestri, Extraordinary Measures Concerning Civil Justice Adopted by the Italian Government in Connection with the Emergency Caused by Coronavirus, 2020-04-27, available at [septentrio.uit.no/index.php/SapReps/article/view/5465&jones day](http://septentrio.uit.no/index.php/SapReps/article/view/5465&jones%20day)

Examining the impact of Corona on the right to access to justice;A comparative case study

Fatemeh Ashabi¹

Abstract

The right to access to justice is one of the fundamental rights and in a way a necessary tool to protect other rights. The conditions caused by the unprecedented crisis of Covid-19 have imposed a series of restrictions on people's rights, including the right to free and fair access to justice. This research aims to study the protection of this human right by looking at other legal systems in a descriptive-analytical way and by collecting sources in a library as an answer to the question of what approach different legal systems have in protection. They have adopted this right in different courts. The findings of the research indicate that in the discussed legal systems, depending on the case, this right has been fully applied regardless of the critical situation of Corona, and in some systems this right is limited or temporarily in some legal systems. It has been suspended, but it has not been violated in general, and it has been virtually protected by establishing rules and regulations and issuing instructions, relying on new technologies. In legal systems where lawsuits were heard in person due to the nature of urgent lawsuits, exercising the right to access to justice while respecting the safety and health of individuals was considered as the main priority.

Keywords: electronic proceedings, court, right of access to justice, Corona.

---

1. Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran, fatemehashabi1371@gmail.com